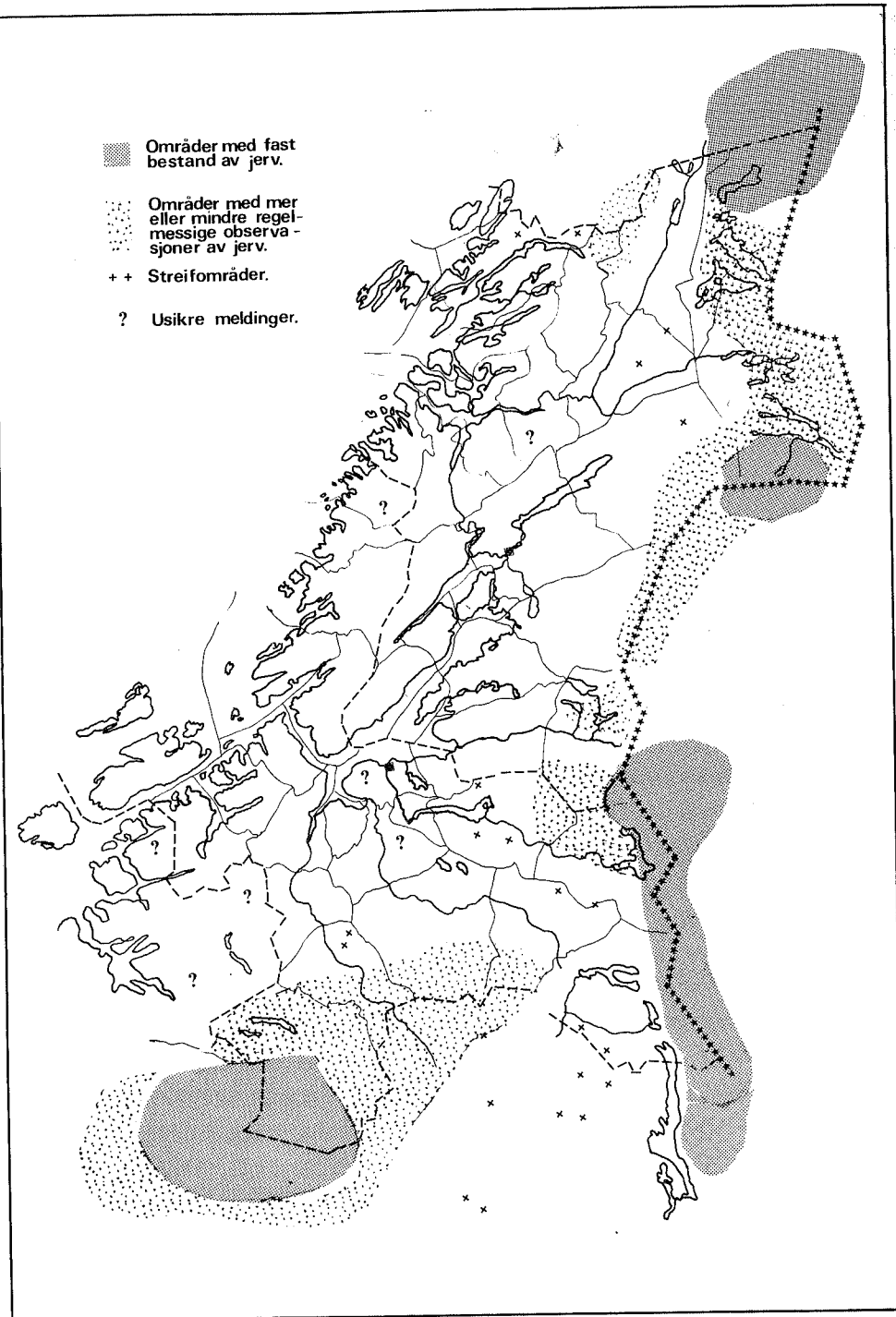


Jerven i Trøndelag

Av OLE JAKOB SØRENSEN og TOR KVAM



Jerv,- ordet vekker umiddelbart spesielle følelser hos en ekte fjellvandrер. Den som har vært så heldig å se jervens perletråd-spor bortetter fjellviddene, vil uvilkårlig føle en beundring for dette dyret som livnærer seg i vår karrige fjellverden. Den som har forsøkt å følge et jervespor i håp om å få se dette underlige dyret, har som oftest etter timelange vandringer måttet gjøre vendereis med uforrettet sak. Utslitt og med øket respekt for denne fjellets milsluker går en så tilbake i sine egne spor, for kanskje å oppleve at jerven har vært oppe og snust på ens egne 4-5 timer gamle skispor. Det er derfor heller ingen tilfeldighet at det fremdeles går gjetord i bygdene om de menneskene som en eller flere ganger i sitt liv gikk inn en jerv på ski og til slutt greide å tilegne seg den verdifulle pelsen og skuddpremien.

Bestandssituasjoner før fredning

Vesentlig på grunn av hard jakt gikk bestandene av våre store rovdyr sterkt tilbake i første halvdel av dette århundret. Dette gjaldt også jerven. I Sør-Norge var jerven til slutt omtrent helt utryddet fra sitt opprinnelige utbredelsesområde. Vi må anta at stammen i Sør-Norge var på sitt minimumsnivå litt før 1970. Det fantes da antagelig knapt en håndfull jerver igjen i hele Sør-Norge. Noen av disse jervene oppholdt seg i Dovreområdet sør i Trøndelag. Andre hadde tilhold i Sylane, samtidig som det nok fantes en og annen streifjerv nordover i grensefjellene mellom Trøndelag og Sverige.

Det var også enkelte andre jerver lenger sør i Jotunheimen, Vestlandsfjella og kanskje på vestre deler av Hardangervidda. I

Nord-Norge, spesielt i indre deler av Troms og grensefjellene mellom Sverige og Nordland, har det hele tiden vært en relativt livskraftig jervestamme.

Utviklingen etter fredningen i 1973

Øket anerkjennelse av at alle dyr og alt liv har sin spesielle funksjon i naturen, gjorde at vi for 10-15 år tilbake fikk et stadig større ønske om å bevare de siste rester av våre rovdyrstammer for kommende slekter. I 1973 ble derfor jerven totalfredet i Sør-Norge, med det håp om at jervestammen skulle reetablere seg i sine tidligere utbredelsesområder.

10 år senere kan vi nå se tilbake, og innse at de fredningsbestemmelsene som kom, har svart til intensjonene. Det er nå etablert levedyktige jervestammer i flere områder av Sør-Norge. På Dovre anser vi nå at jervestammen er på et øvre bestandsnivå. Dersom en går inn for det, er det derfor godt håp om å få se jervespor hvis en bare velger ut de rette områdene for sine fjellturer. Og for den som går litt mer tilfeldig i fjellet, så er det faktisk også mulig å finne jervespor. Nesten hvert eneste år rapporteres det bl.a. om funn av jervespor mellom Selbusjøen og Trondheim, og i andre områder utenfor de tradisjonelle jervdistrikter.

Jerven i Trøndelag i 1983

Fig. 1 viser en kartoversikt over Trøndelag der de viktigste jervområdene er tegnet inn. Områdene rundt Snøhetta på Dovre er antagelig av de viktigste jerveområdene vi har. Her er det villrein nok til å livberge en bestand på 10-12 jerv. Da de samme områdene er viktige sommerbeiter for sau, er det heller ikke til å unngå at jerven år om annet kan gjøre betydelig skade i saueflokkene her oppe. Det andre viktige jerveområdet i Sør-Trøndelag er grenseområdene mellom Norge og Sverige i Sylane. Her finnes det flere dyr, men bestandens størrelse kjenner vi ikke så mye til. Fra Storlien og nordover må vi regne med at det finnes en og annen streifjerv i grensetraktene mellom Sverige og Norge. Det neste sikre jerveområdet er Blåfjellområdet på grensen mellom Sørli og Snåsa. I dette området regner vi med at jerven årvisst formerer seg. Også i Børgefjellområdet regner vi med at det skjer regelmessig forplantning. Dyr fra denne stammen streifer både vestover og sørover mot



Bildet viser de sentrale jervområdene i Åmotsdalen på Dovre.

Røyrvik og Lierne. Det ser også ut for at en i de siste årene har fått etablert en fast jerveforekomst vest for Namdalen. Og jerv kan enkelte vintre komme helt ut til kystområdene i Foldereid. På samme måten må en også regne med at jerv streifer utover mot Namdalseid og kanskje så langt som ut på Fosen. På samme måten så vil også utvandrende jerv fra Dovreområdet nokså årvisst streife utover mot kystområdene på Nordmøre og nordover mot Meldal og Orkdal.

Vi kjenner selvfølgelig ikke det nøyaktige antall jerv i Trøndelag. Men det er rimelig å anta at Sør-Trøndelag huser et tyvetalls jerver. Det samme gjelder for Nord-Trøndelag. En trekker da med tilgrensede områder i Nordland, Sverige, Hedmark, Oppland og Møre i vurderingen. Det skulle derfor være stor mulighet for å se jervespor i dag, hvis en virkelig går inn for det. Men selv i de tetteste jerveområdene på Dovre har DVF Viltforskningens sporingsmannskaper de siste årene i gjennomsnitt krysset et jervespor bare annenhver dag de har arbeidet i fjellet.

Jerven blir ofte betraktet som et ekte høyfjellets dyr. Dette er i og for seg riktig, for jerven bruker høyfjellet. Men dersom en leder

jervens tilpasning til snø, vil en innse at jerven i langt større grad enn antatt må betraktes som et skogsbåndets dyr eller fjellbjørkeskogens dyr. Dens evne til å klatre viser at den gjennom hele sin utvikling har hatt en sterk tilknytning til områder som er trebevokst. Jerven kan imidlertid ikke være godt tilpasset et liv i de dype kontinentale barskogsområdene. Selv om den har utviklet enormt store labber og dermed gode flyteegenskaper på snø, er den litt for tung og for kortbent til å mestre løssnøforholdene i slike områder. Det er derfor rimelig å anta at den funksjonerer best der den kan dra nytte av mer eller mindre vidpakket fokksnø, slik som en ofte vil finne det nettopp i overgangssonene mellom høyfjell og skog.

Tilpasset hustrige værforhold

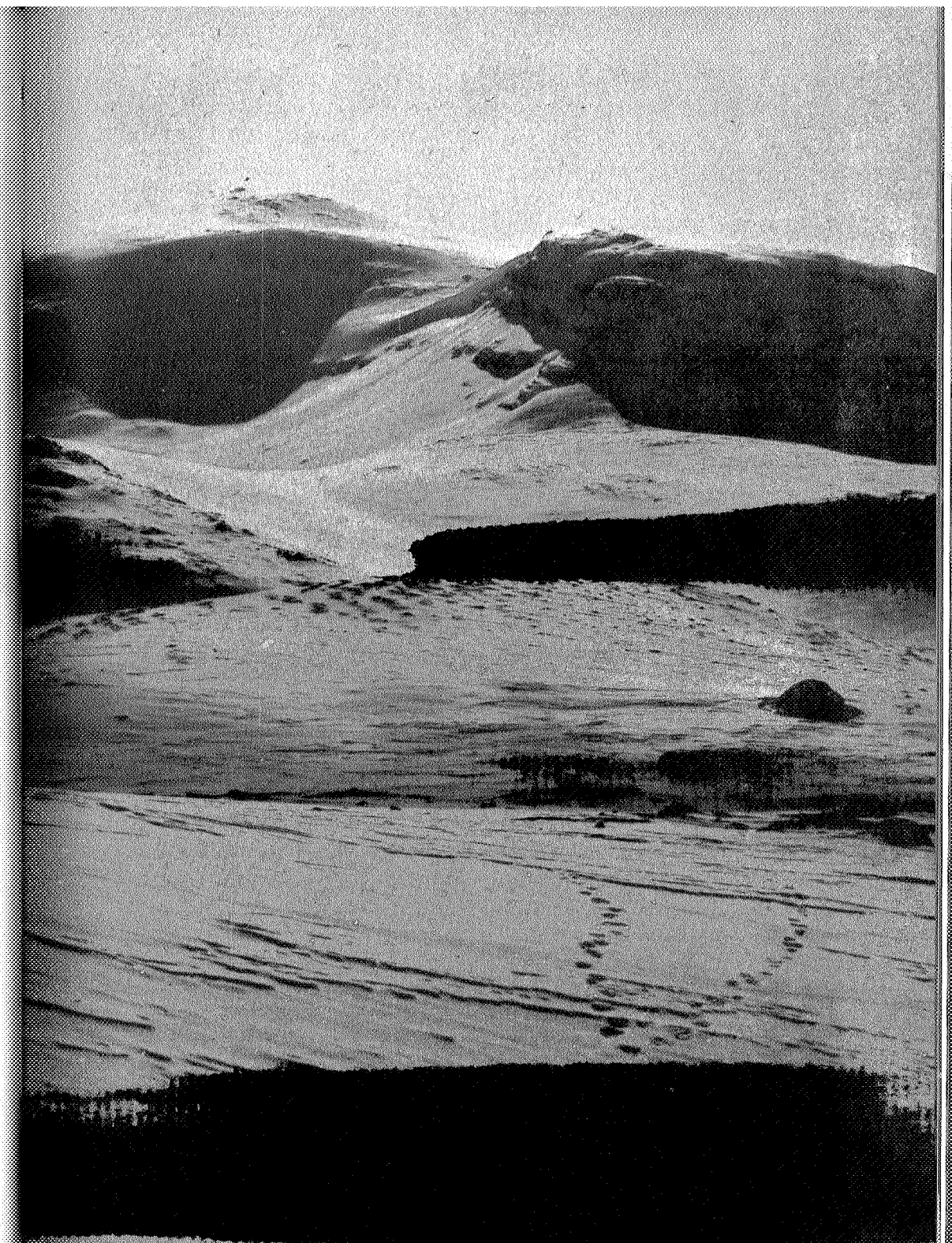
Jerven er i det hele svært godt tilpasset de hustrige værforhold i vinterfjellet. Selv om vi mangler direkte bevis på dette, så synes det som om jerven er mest i aktivitet når det blåser friskt og snøføyka står en 2-4 meter over bakken. Nettopp under slike forhold vil den ha størst mulighet til å kunne lykkes i sin jakt på større byttedyr som reinsdyr. Den utnytter snøføyka til å komme seg usett og ubemerket inn på reinsdyrene som under slike forhold gjerne vil holde seg i ro. Denne tilpasningen har også sin store fordel vis-a-vis mennesker, fordi en jeger aldri vil være i stand til å spore dyret under slike forhold.

Men vind og snøføyke blir også utnyttet på et annet og viktig vis. Jervens ynglehi blir i de aller fleste tilfeller lagt på steder der det årvisst blir dannet store snøskavler. Og dersom en skulle være så heldig å skaffe seg et større byttedyr, så vil den gjerne partere og lagre disse dyrene i store snøfonner spredt rundt omkring på fjellet.

Sine vandringstraseer legger jerven ofte over forblåste rabber. Dette gjør den selvfølgelig for å lette sin egen vandring, men det har også sin store fordel at fjellrype og hare gjerne sitter på disse rabbene. Slik kommer den seg lettest mulig fram samtidig som den foretar et intenst jaktsøk.

Den som har fulgt jervespor på fjellet, vil også ha lagt merke til at dyret nesten systematisk oppsøker en hver stor stein eller svart punkt

Jerven følger ofte faste traseer over høyderygger o.l. på fjellet. Her har jerven gått fram og tilbake i samme trasé, – men på tilbakeveien oppsøkte den den store steinen for å sjekke om det der kunne være mulig å få seg en rypesteik.



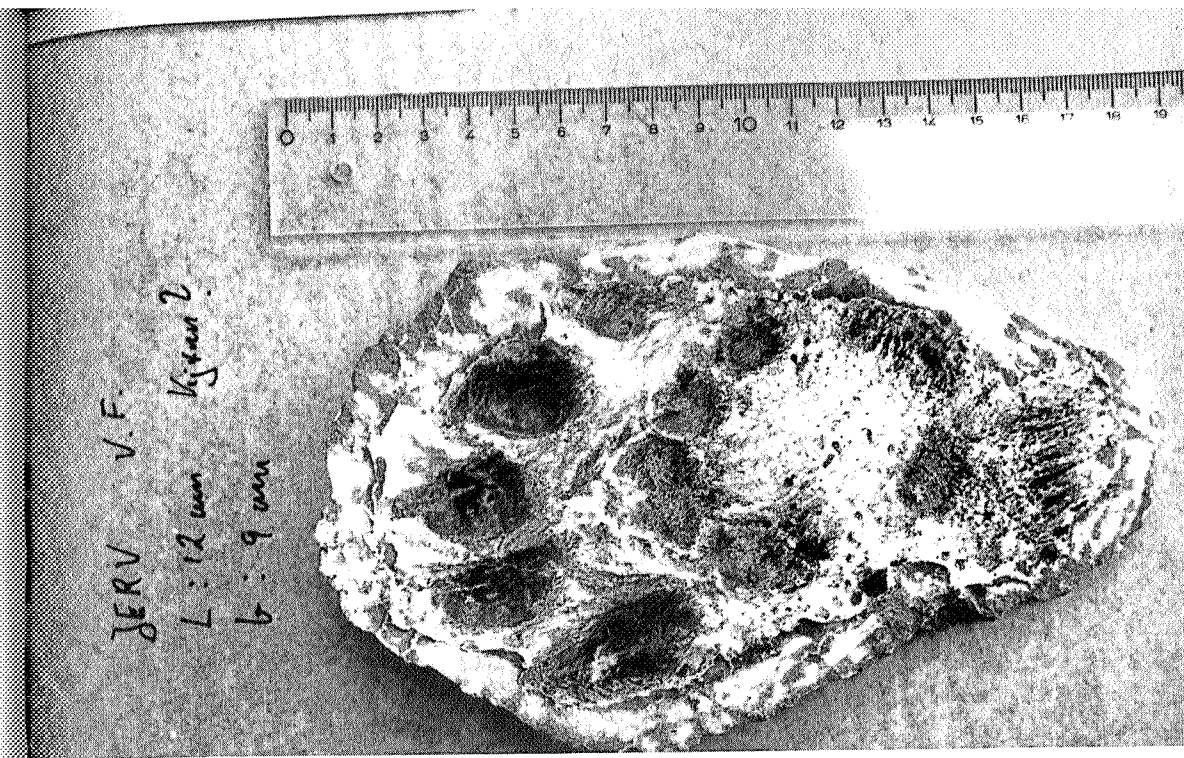
som bryter snøflaten i det hvite fjellet. Slike steiner kan selvfølgelig være viktige kjennemerker for jerv og mennesker i fjellet, men vindturbulens rundt disse steinene gjør at det nesten alltid blir små barflekker ved steiner. På disse stedene vil fjellets harer og ryper ofte sitte. Dette er igjen et eksempel på hvordan jerven utnytter vindturbulens og fokksnødannelser for å livberge seg i de karrige fjellområdene vinterstid.

Jervens arealbruk

Det er en utbredt forestilling at jerven er en evig langvandrer over enorme fjellområder. Nyere forskning, der jerv er utstyrt med radiosendere, har vist at dette egentlig ikke er tilfelle. Det har vist seg at f.eks. hunjervene bruker relativt små områder mellom 100 og 300 km² store. Gamle hanjerver derimot kan bruke betydelig større arealer og det er målt leveområder på ca. 1000 km² i løpet av et år for en stor hanjerv. Et typisk jervesamfunn vil bestå av at en dominerende hanjerv som regjerer på fjellviddene, har 2-4 tisper fordelt over sitt revir. I tillegg så vil det forekomme noen yngre både han- og hunjerver som er mindre territorielle og streifer mer tilfeldig omkring innen dette systemet. Tenker en seg Dovrefjell i denne sammenheng, er det naturlig rom for et par-tre dominerende gamle hanjerver og 4-6 voksne tisper. I tillegg vil en så ha en del unge hun- og hanjerver som streifer mer tilfeldig omkring, og som til slutt må legge ut på langvandring dersom ikke et av de besatte revirene blir tomme.

Jerven som jeger: Kadaverspesialist og opportunist

Jerven er kjent som en blodtørstig jeger. Dette har nok i første rekke sin årsak i menneskets erfaring med jerven som rovdyr i sau- og reinflokker. Sammenlignet med andre store rovdyr som ulv og gaupe er den en dårlig jeger. Det må som oftest helt spesielle forhold til før jerven vil være en effektiv jeger. Den er selvfølgelig fullt i stand til å drepe dyr så store som rein, men massedrap på rein skjer fortrinnsvis under helt spesielle forhold der reinen kan ha store bevegelsesproblemer, og jerven har bedre spillerom p.g.a. sine bedre flyteegenskaper på snøen. Dersom jerven skulle leve og være avhengig av det han selv drepte, ville han utvilsomt fått store problemer. Derimot er den en meget viktig renovatør på fjellet. Det kan trygt sies at jerven er



Jervens føtter har 5 tær og oppdelte tredeputer. Fram- og bakføtter gir forskjellig avtrykk. Framfoten er størst med tydelig hælpute i tillegg. I snø vil avtrykk av jervelabber oftest være «håndflatestore» – 15-20 cm lange og 10-15 cm brede.

kadaverspesialist. Han har en utrolig fintfølelse nese og lukter kadaver på langt hold og under store snøfonner. Jervens vandring over fjellet er nok mer et søk etter døde dyr enn søk etter levende dyr. Har den så funnet et stort kadaver så går den en festtilværelse i møte, og kan fråtse i lengre tid på reinsdyr som er tatt av snøskred eller omkommet p.g.a. andre forhold. Hodet og større parti av døde dyr parteres og fraktes vekk for lagring i steinurer og store snøfonner. Slik sikrer den seg matforråd for kommende trange tider.

Hare og rype er også viktige byttedyr for jerven. Spesielt i gode rypeår vil jervene bruke mye tid på å vandre i de gode vinterbiotypene til lirypa øverst i fjellbåndet for å få tak i ei rypesteik.

Jervens matbehov

Hvor mye mat jerven trenger kan en forsøksvis beregne gjennom studier av tamme jerver. Det er beregnet et kaloribehov på minimum 500 kilokalorier pr. dag for voksne dyr og ca. det dobbelte for dyr i

vekst. Dette tilsvarer et minimumsbehov på ca. 180 gr. kjøtt pr. dag for en jerv. Men den forbruker selvfølgelig betydelig energi på sine vandringer og jakter etter byttedyr eller kadaver. Reelt vil nok derfor jerven ha behov for mellom 1/2 kg. og 1 kg. kjøtt pr. dag. Ut fra slike betraktninger har vi f.eks. beregnet at jervestammen på Dovre må antageligvis har nådd sitt metningspunkt dersom en bruker reinstammens størrelse og naturlig avgang i denne reinstammen som et basisgrunnlag for tilgjengelig føde for jerven på Dovre.

Jerv og sau

Jerven kunne nok ha levd et noenlunde trygt og fordragelig liv med mennesker dersom det ikke hadde vært for tendensen til å gjøre store innhogg i saueflokkene på fjellet om sommeren.

Erfaringene viser at der jerv og sau benytter samme areal, vil det år om annet oppstå problemer med jerv som predator i saueflokkene. I 1980 ble problemene spesielt store på Dovre, og f.eks. i og omkring Åmotsdalen mistet saueeierne anslagsvis 4-500 sau p.g.a. jerv. To jerver ble skutt i området den vinteren etter at fellingstillatelse var gitt av Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk. Viltforskningens registreringer viste at det fremdeles oppholdet seg jerv i Åmotsdalen langt utover våren, og det var med bange anelser saueeierne slapp dyra på fjellbeite den sommeren. Men sommeren 1981 levde jerv og sau i tilsynelatende fred og fordragelighet her oppe uten at det ble påvist jerveskade i saueflokkene.

Kritiske røster stilte spørsmålstegn om det virkelig var jerven som var årsaken til de store sauetapene sommeren 1980. Mange andre tapsårsaker er selvfølgelig tenkelige. Det var gjenfunnet svært få dyr, og bare et fåtall av disse var undersøkt av fagfolk. Sommeren 1981 ble det derfor igangsatt større undersøkelser i dette området for å klarlegge årsaken til sauetapene, og for å finne ut mer om hvordan jerven håndterer byttedyrene. Som nevnt ble ikke jervetap påvist dette året, men mannskapene fant betydelige mengder gamle sauekadavre fra året før bortgjemt i bekksig, kaldkilder, myrer og vierkratt. Undersøkelser av skjelettrestene viste at flere hadde kraftige bitt i halsvirvlene. Når vi senere i andre områder, og i

Jerven spiser ikke bare kjøtt og beinrester. På dette stedet gravde den fram og spiste kreklings før den markerte revir på disse to bjørkene som sto for seg selv på fjellet.



Åmotsdalen, har funnet ferske sauer nylig drept og ikke påspist av jerv eller åtselugl, viser det seg at jerven dreper sau med kraftige bitt over nakken. Nakkemusklene tygges opp og de kraftige jervekjevene lager til slutt tydelige furer etter jervetenner i de harde nakkevirvlene. De lagringsstedene vi har funnet, har i de fleste tilfellene vært i bekkesig fra kaldkilder, i selve kaldkildene, eller dyrene har vært nedgravd i små hull i myrer og vierenger. Denne lagringen konserverer kjøtt og beinmarg slik at jerven kan nytte disse dyrene kommende vinter og senere år. Hovedmengden av dyr blir imidlertid ikke funnet igjen. Disse er da enten spist opp, eller lagret på steder som er utilgjengelige for mennesker. Det er rimelig å anta at en del av dette blir tørket ved lagring i store steinrøyser, slik en har sett jerven kan gjøre med rein på vinterstid.

Jervens massedrap av sau er ikke et utslag av uhemmet blodtørstighet, men utnyttelse av et lett og tallrikt byttedyr for å sikre sin egen eksistens i karrige vintermånedene. Kjøttlagrene fra sommerens saueslakting kan på denne måten være med på å sikre jervens eksistens i området, og kanskje også å sikre neste vinters forplantning. I Åmotsdalen på Dovre var det da også en jerv som levde i et svært begrenset område i lange perioder på ettervinteren i 1981, der den vesentlige levde av kadaverrester fra fjorårets sauekalas.

Jervens kjønnsliv og ynglebiologi

I begynnelsen av mars vil jervetisper som er drektige føde sine unger i en snøskavl eller ei steinur dekket av fokksnø. Disse ynglebiotopene vil som oftest være i overgangssonen mellom fjell og skog, men kan også ligge langt til fjells. Jerveungene oppholder seg i hiet i noe over 2 måneder, mens moren er ute på jakt og frakter kjøtt tilbake til hiet. Fra midten av mai vil tispas begynne å vandre omkring med ungene. Familiegruppa som sådan vil gjerne holde lag til utpå høsten, og lever da i tispas yngleterritorium. Parringstiden for jerven begynner som regel allerede i april, altså bare en måned etter at ungene er født. Hvis jervetispa blir forplantet allerede så tidlig, vil den gå befruktet helt til i begynnelsen av februar neste år før fostrene begynner å utvikles. Dette kalles forsinket inplantasjon, og en må anta at dette også har en viss bestandsregulerende funksjon. Dersom ernæringsforholdene på ettervinteren er for ugunstige for jervetispa,

må en anta at fostrene tilbakedannes slik at foryngelse ikke skjer. Dersom det motsatte er tilfelle og jervetispa er i god kondisjon, utvikles fostrene som normalt. Ut fra dette er det lett å forstå at det er uhyre viktig for jerven på sommeren og høsten å sikre seg et solid matlager med tanke på vinterens forplantning og ungestell.

Det er ikke viktig for jerven å parre seg allerede i april. Hvis parring uteblir løper tispene om igjen regelmessig utover våren og hele sommeren og kanskje også langt utover høsten. Denne delen av jervens liv er svært lite kjent, men når jervetispa er mottakelig for parring gjennom hele sommerhalvåret og høsten er dette en meget fin tilpasning til et liv i tynne bestander der det er noe sjansebetont når de forskjellige individene kan møtes. Jerven er et fantastisk dyr, spesielt tilpasset et liv i områder med ekstreme værforhold og levetilstander. Den er beundret og forbannet, men de fleste som har grunn til å forbanne jerven p.g.a. de problemer den skaper for husdyrnæringa, vil også være blant de som beundrer dette dyret. Det vil alltid fascinere mennesker å studere dette dyrets tilpasning til fjellet og et liv i ugjestmilde strøk. Fra å være direkte truet med utryddelse 10-15 år tilbake er bestanden igjen etablert slik at det nå er all grunn til å anta at jerven for ettertida vil være sikret et liv i norske fjellområder.